

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Пономаренко Олени Олександрівни “Мовленнєві акти погрози в сучасному діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Одним із положень теорії мовленнєвих актів є те, що ні речення, ні висловлення, яке його реалізує у мовленні, не є мінімальною одиницею комунікації. Такою одиницею є здійснення конкретного мовленнєвого акту – запиту, наказу, прохання, констатації факту, поздоровлення, вибачення тощо. Така установка виявилась співзвучною тим поглядам учених, які намагаються вийти за межі дослідження речення-висловлення, розширити рамки лінгвістичного аналізу в дискурсивному ракурсі, оскільки саме дискурс відбиває особливості реального, живого спілкування комунікантів.

Наша дисертантка присвятила свою роботу дослідженню мовленнєвого акту погрози, аналізуючи його в сучасній лінгвістичній парадигмі, а саме когнітивно-прагматичному аспекті. Як бачимо, інтерес до мовленнєвих актів не вщухає, тим більше, що мовленнєвий акт погрози виявився дуже цікавим, не простим, а гібридним мовленнєвим актом, що поєднує в собі дві іллокутивні сили – директивну і комісивну. Саме наявність коїллокуції в окремих мовленнєвих актах відмічав Дж.Серль, говорячи, що іллокутивна мета – це базове поняття, навколо якого групуються різні способи використання мови, за допомогою яких ми вносимо зміни в існуючий світ і часто-густо в одному й тому ж мовленнєвому акті ми здійснюємо відразу декілька дій. Ці обставини перетворюють досліджуваний мовленнєвий акт в найбільш актуальну проблему лінгвістики.

Сказане зумовлює безперечну **актуальність** обраної теми. Про актуальність теми дисертації свідчить низка солідних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблеми дослідження, наведених у бібліографічному описі. Доцільно також підкреслити, що актуальності теми дослідження додає її зв'язок з науковими темами “Проблеми іноземної мови, перекладознавства та методики когнітивно-дискурсивної парадигми” та “Когнітивно-дискурсивні дослідження мови та перекладу”, які досліджуються в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. Таким чином, **актуальність** дослідження, розглянута авторкою в термінах дискурсивної прагмалінгвістики, пошуку шляхів і способів досягнення ефективної мовленнєвої комунікації в різних сферах людської діяльності, не викликає сумніву.

Рецензована дисертація методологічно спирається на інтеракційну модель комунікації, запропоновану С.А. Жаботинською, принципи когнітивної і дискурсивної прагмалінгвістики, що відбиває комунікативні, лінгвокогнітивні, стратегічні, соціолінгвістичні, етнокультурні та невербальні ознаки мовленнєвої взаємодії в їхньому взаємозв'язку. Доцільне застосування загальнонаукових **методів** (індукції, дедукції, спостереження, опису), логіко-семантичного (імплікації, інференції, формалізації, набору пресупозицій) для визначення імплікатур мовленнєвого акту погрози, структурно-семантичного (семантико-синтаксичного моделювання) для встановлення структурно-семантичних моделей висловлень погрози, когнітивно-семантичного (пропозиційного та фреймового аналізу) для побудови акціонального фрейму та когнітивного сценарію погрози, прагмалінгвістичного (актомовленнєвого, інтенційного, експлікації імплікатур, контекстологічного) для з'ясування іллокутивних і перлокутивних властивостей мовленнєвого акту погрози, дискурсивно-стратегічного (для встановлення стратегій і тактик реалізації мовленнєвого акту погрози), елементів кількісного аналізу (для виявлення частотності релевантних проявів) свідчать про **обґрунтованість** та **достовірність** отриманих результатів. Достовірності результатів також сприяли критично осмислені наукові праці з лінгвістики та суміжних з нею дисциплін (350 позицій) та солідний ілюстративний матеріал (625 дискурсивних фрагментів).

Дисертаційне дослідження О.О.Пономаренко повною мірою продовжує новітню тенденцію до подальшого вивчення прагматики мовленнєвих актів. Виконане в руслі сучасної (на сьогодні панівної) когнітивно-дискурсивної лінгвістики, воно відзначається **новизною** отриманих результатів. Тут є багато того, що досягнуто **вперше**. Так, вперше у вітчизняній лінгвістиці розроблена методика дослідження МА погрози з детальним розглядом його когнітивних і прагмадискурсивних ознак; вперше доведено, що МА погрози є гібридним за своєю природою, оскільки поєднує в собі дві іллокуції – директив і комісив; поряд з експліцитним, вперше виокремлено імплікативний і комбінований типи реалізації МА погрози як результат залучення тактико-стратегічного потенціалу мовленнєвої поведінки співрозмовників, зумовленої їхніми інтенціями та іншими особистісними і ситуативними параметрами спілкування. Наукова новизна знайшла своє відображення в **16** публікаціях авторки. (Далеко не кожен пошукач може похвалитися такою кількістю опублікованих робіт).

На тлі сказаного дуже переконливо виглядає й **мета** роботи, яка полягає у з'ясуванні когнітивних, лінгвопрагматичних та прагматодискурсивних особливостей реалізації МА погрози в діалогічному дискурсі.

У такий спосіб дослідницька домінанта, зумовлена рухом наукової думки в моделі "середовище спілкування – тональність / модус спілкування – стиль спілкування" в межах дискурсивної прагмалінгвістики, визначає й логіку викладення матеріалу. Робота складається з трьох послідовно вибудованих розділів – теоретико-методологічного (розділ 1) і двох дослідницьких (розділи 2 і 3). **У першому розділі** йдеться про теоретичні витoki проблеми дослідження разом з критичним аналізом опрацьованої літератури; визначено інструментарій і термінологічний апарат дослідження; розглянуто когнітивні та комунікативні аспекти МА погрози; обґрунтовано його гібридну природу, гіперо-гіпонімічні відношення МА погрози і МА шантажу; описано методiku дослідження МА погрози з наведенням ілюстративних прикладів для кращого її розуміння. **Другий розділ** «Засоби вираження мовленнєвого акту погрози а сучасному англomовному розмовному діалогічному дискурсі» присвячено встановленню способів вираження МА погрози – експліцитного, імплікативного і комбінованого. Детально описано їх структурно-семантичне моделювання та особливості реалізації невербального акту погрози. **У третьому розділі** авторка розглядає інтеракційні властивості мовленнєвого акту погрози, вербальну й невербальну реакцію на погрозу та роль соціального статусу мовця.

Зрозуміло, для мене як опонента найбільш цікавим було познайомитись з дослідницькими розділами 2 і 3, з яких можна було зрозуміти авторське бачення проблеми, логіку мислення й обґрунтованість наукових положень, що виносяться на захист. Приємно відмітити, що авторка цілком впоралася з поставленим завданням. Вирішення ключових проблем корелювало з твердженнями і висновками, що не викликали сумнів у їх достовірності. О.О.Пономаренко крок за кроком доводить, що МА погрози як засіб втілення подієвого концепту ПОГРОЗА, базується на намірі мовця заподіяти адресату фізичну, майнову або моральну шкоду в разі невиконання ним вказаних вимог. Цінним в роботі є створення *узагальненої моделі концепту ПОГРОЗА*, яка формується і розгортається в часі за прототиповим сценарієм і яка, що головне, може слугувати **зразком (патерном)** для інших дисертаційних досліджень подібних мовленнєвих актів. В роботі чітко простежується аналіз процесу а) вимовляння МА, б) впровадження цього МА в загальний фонд знань, яким

володіють комуніканти, і в) диспозицію МА, тобто його прийняття або неприйняття. У зв'язку з цим заслуговує на увагу розмежування понять *успішного* мовленнєвого акту, пов'язаного з правильним розумінням іллокутивної мети погрози, і *вдалого* мовленнєвого акту (досягненням необхідного перлокутивного ефекту, або іншими словами, здійсненням адресатом інтендованої мовцем дії). Таке розмежування є цілком обгрунтованим, адже адресат може дійсно не розуміти, що йому погрожують, або вдавати нерозуміння ("зіграти дурника"), або ж цілеспрямовано проігнорувати погрозу (за певних обставин, наприклад, впевненості, що мовець нездатен здійснити погрозу) і таким чином перлокутивного ефекту не буде досягнуто (матимемо невдалий мовленнєвий акт).

В роботі (окрім успішності/вдалості) наведено інші численні класифікації МА погрози за різними критеріями – способу вираження, складових іллокуцій (гібридності), експресивності, вербальної/невербальної реакції з боку адресата, ролі соціального статусу співрозмовників тощо, а також акт погрози схарактеризовано з урахуванням комбінацій вказаних критеріїв, що, на мій погляд, було найважче зробити і що так ретельно виписано дисертанткою. Представлені класифікації свідчать про серйозне ставлення, вдумливість, науково-скрупульозний підхід до проблеми дослідження.

Нарешті, непересічним, **теоретично значущим** в дисертації є висунення аргументів, які націлені на те, щоб показати, що теорія мовленнєвих актів може слугувати в якості базисного концептуального апарату для побудови дискурсивно-прагматичної теорії вербального спілкування. Логічно і послідовно дисертантка доводить, що показник іллокутивної сили погрози діє над пропозиційним змістом і вказує, крім іншого, на напрям пристосування пропозиційного змісту до реальності. У випадку директивів і комісивів, розглянутих в роботі, це приймає форму "реальність – спонукання до дії – слова-обіцянки", при цьому директив в роботі не завжди експліцитна вимога зробити так, щоб хтось щось здійснив, – радше цей МА полягає в тому, щоб уникнути існуючої перешкоди для здійснення чогось. В цілому ж, **теоретична значущість** роботи криється в конкретному внеску в розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістики.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання отриманих результатів у лекційних курсах з дискурсології, прагмалінгвістики, теоретичної

граматики англійської мови (розділі *Теорія мовленнєвих актів*), у вибіркових курсах різної лінгвістичної спрямованості.

Разом із тим, деякі положення роботи О.О. Пономаренко викликають **зауваження** або ж мають дискусійний характер.

1. Моє перше зауваження стосується назви “мовленнєві акти погрози” (с. 19 і далі), адже мова йде про один єдиний акт погрожування, але в різних формах його вияву. Тип мовленнєвого акту як такий ідентифікується в залежності від пропозиційного змісту, контексту і експліцитно чи імпліцитно сформованої іллокутивної мети висловлення. Єдине, з чим я погоджусь, це мовленнєвий акт шантажу, який інтерпретується авторкою як підтип мовленнєвого акту погрози.

2. Попри те, що в дисертації доволі ретельно виписано поняттєвий апарат дослідження, хотілося б звернути увагу щонайменше на моменти, які видаються мені не зовсім коретними. Так, добре відомо, що іллокутивний акт – це конвенційний акт, тобто такий, який інтендує здійснення конкретної дії відповідно до якоїсь конвенції, і він категорично протиставлений досягненню, здійсненню, результату дії, яку Остін називає перлокутивним актом, а частіше, перлокутивним ефектом. Перлокутивний акт ніяким чином не є конвенційним – це результат іллокутивного акту, у якого є намір, мета, ціль; у перлокутивного акта її немає, він – результат цієї мети. Тому говорити про *мету* перлокутивного акту не є коректним (с. 71, с. 134). Гадаю, що дисертантка просто обмовилася, так само, як і у висловленні “реакція на перлокуцію” (с. 25, с. 158) замість “реакція на іллокуцію”, адже перлокуція – це вже реакція і тоді маємо реакцію на реакцію, що не є коректним висловленням.

3. На с. 72 читаємо, що “висловлення становить продукт мовленнєвого акту”, хоча тут все навпаки – мовленнєвий акт є продуктом висловлення, тому що саме висловлення контекстуально формує тип мовленнєвого акту. На наступній сторінці (с. 73) авторка стверджує, що експліцитно мовленнєвий акт погрози виражається двома висловленнями з дієсловом у формі імперативу та майбутнього часу. Насправді ж іллокутивний акт погрози виражається одним висловленням, але з двома іллокутивними складовими. Тому зі сказаного випливає питання, як авторка розуміє, що таке висловлення.

4. В роботі, яка в цілому написана грамотно, гарною українською мовою, все ж трапляються поодинокі стилістичні вади, головним чином пов’язані з чергуванням “у – в”, “з – із” (с. 5, 32, 54, 56) та вживанням пунктуаційних знаків:

двокрапки (с. 23), коми (с. 34, с. 78), відмінковим узгодженням слів у реченні (с. 5), наявність деяких русизмів (рос. *мена коммунікативной роллю* має бути не *міна ролей*, а *зміна ролі*) (с. 51).

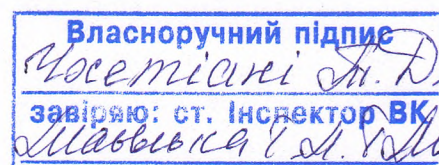
Хочу наголосити, що зроблені зауваження ніяким чином не впливають на моє дуже позитивне враження від роботи, яка безперечно є актуальною, концептуально завершеною, методологічно обґрунтованою науковою працею, в якій отримані нові наукові результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку таких конкретних напрямків в лінгвістиці, як теорія дискурсу, теорія мовленнєвої комунікації, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, та слугують внеском у інші конкретні галузі мовознавства (теорія ввічливості, конфліктологія тощо). Нарешті, хочу підкреслити ідентичність змісту автореферата й основних положень дисертації.

Таким чином, на підставі ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом та публікаціями авторки на тему рецензованої роботи вважаю, що дослідження Олени Олександрівни Пономаренко "Мовленнєві акти погрози в сучасному англomовному діалогічному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект" відповідає всім вимогам "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а його авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
перекладу і філософії мови
імені О.М. Мороховського
Київського національного
лінгвістичного університету

Т.Д. Чхетіані

Відрук одержано 23.01.2020 р.
Вчений секретар спецради *Мр. Т.Т. Морозова*